

Renesansa konstituira duhovno osvobojenega človeka individuuma, z njim pa tudi ljudomrzništvo. To je povsem v skladu s temeljnimi razsežnostmi svobodne človekove samovolje v spreminjanju sveta. William Shakespeare nam v tragediji *Timon Atenski* kaže preobrat altruistične koncepcije družbe in človeka v ljudomrzniški projekt vojaške diktature. S tem se razkriva militantnost altruističnega bratskega občestva, ki skuša kot avtentičen družben ideal, zasidran v preteklosti in vezan na dobrega boga, zrušiti zgodovinsko realno družbeno skupnost renesančne sedanjosti. Delo, ki je pisano v začetni fazi kapitalizma, v našem branju razkriva razvoj in realnost sodobnih družbenih gibanj.

1.

Renesansa je rojstvo individuuma. Človek se konstituira kot samostojno in samovoljno bitje, skladno v svoji enkratni samobitnosti, edinstveno v svoji duhovni in izkustveni samokreaciji, različno od vseh drugih bitij in drugih ljudi: svet je položen v njegove svobodne roke. Rojena sta Descartes in Machiavelli. Prične se vzpon današnjega človeka.¹

V tem času je med neštetimi pomembnimi deli napisan tudi Shakespearejev *Timon Atenski*. V začetek humanizacije sveta se za vselej vpiše tudi ljudomrzništvo.

Prav to je predmet naše obravnave: ljudomrzništvo na začetku vzpona današnjega človeka. Seveda pa bo to naše današnje branje, ki nam ga bo omogočilo prav to dramsko besedilo, znotraj meja konsekvenc, ki jih zastavlja. Kako se ljudomrzništvo zgodovinsko vpišuje v kontekst renesanse in humanizma, pa že ne bo več v dosegu naših rok. Naj ta kontekst ustvarijo druga, že spisana dela.²

2.

Shakespearejev *Timon Atenski* je nastal okoli leta 1606, v tretjem obdobju pisateljevega ustvarjanja, v času od 1599 do 1608, ko je napisal svoje velike tragedije: *Julija Cezarja*, *Hamleta*, *Othella*, *Kralja Leara*, *Macbetha*, *Antonija in Kleopatru* in *Koriolana*.

Shakespearelogi govore o času mračnega pesimizma, o pogubljenju grofa Essexja, ki mu je bil vsaj posredno, prek svojega pokrovitelja Southamptona naklonjen tudi Shakespeare, o zgodovinskem spreminjanju Anglije v absolutistično in policijsko državo³ in o Shakespearejevih čisto osebnih dogodkih okoli izdaje njegovih sonetov ter njegovem dokončnem umiku iz Londona. Obilo zgodovinskih in osebnih razlogov torej za *Timona Atenskega*. Hrati pa je mizantropija postajala odprt problem, tematsko prihajajoč iz zibelke evropskih idej v renesansi, iz stare Grčije in helenističnega sveta – sodobniki Shakespeareja so lahko prebrali zgodbo o ljudomrzniku Timonu v Plutarhu ali Lukianu – problemsko in s tem »realno« pa iz očitnega zanimanja za Timonovo zgodbo, kar priča tudi anonimna elizabetinska igra, imenovana »Stari Timon«, ki je nastala pred Shakespearejevim delom. Tematika ljudomrzništva je torej na ta ali oni način zgodovinsko že »v zraku«.

Tematsko (v našem primeru bi ga mogli imenovati zgodovinsko) gradivo za svojega *Timona* je Shakespeare lahko dobil iz dostopnega Plutarha, Lukiana ali drugih virov, ki so v literarni zgodovini skrbno popisani; vendar nas primerjalna tematologija tukaj ne bo zanimala. Ker najdemo pri Shakespeareju mnoge samostojne fabulativne in idejne izpeljave iz

Plutarha in Lukiana, bomo vzeli njegovo dramo za avtonomno celoto, ki uporablja zgodovinsko gradivo za razpoložljiv estetski material, ne pa za njegovo (umetniško) restavracijo. Prav s transformiranjem iz zgodovine v potencialno aktualnost umetniške strukture dobimo živost današnjega branja. Vzemimo si torej svobodo branja, tako kot si je Shakespeare vzel svobodo ustvarjanja *Timona Atenskega*.

Naša (klasična) dramaturgija v svoji najbolj kompetentni postavki (Vladimir Kralj: *Dramaturški vademekum*) uvršča Shakespearjeve igre in s tem tudi *Timona Atenskega* v vrsto karakterne tragedije, »kjer sta tragično izhodišče in tragični poudarek dejanja v karakterju. Dramski junak sam povzroča tragične okolnosti, ki ga pogube.«⁴ Po tej definiciji je bila »dosledna karakterna tragedija mogoča šele v času avtonomne človeške zavesti, osvetlitve človekovega individua, tj. v času evropske renesanse, na področju dramatike pa zlasti elizabetinske renesanse s Shakespea-rom kot njenim vrhom.«⁵

Dramaturška koncepcija žanra in svetovnonazorska koncepcija renesančnega človeka se torej pokrivata. Človek je avtonomna, individualna zavest, ki ureja svoj svet (okolnosti) tako, da ga ta lahko pogubi. Svet pa je v času individualizacije človeka postal predvsem družba. Človek je zato svoboden ustvarjalec sveta-družbe, aktivna volja, ki spreminja svet-družbo po svoji podobi. Ker je vsa oblikovana po njem in zanj, se mora vedno znova srečevati z drugimi svet-družbo spreminjajočimi voljami, zato se vedno znova postavlja vprašanje njegove moči in uspešnosti. Svet-družba, ki lahko človeka pogubi, je svet druge, nasprotno človeške volje. Prav v razmerju različnih vizij sveta, njegovih različnih podob, je človek postal družbeno bitje.

Naše osnovno vprašanje o Timonu Atenskem je zato: kakšna je Timonova »avtonomna človeška zavest« o sebi in svetu – družbi. In seveda: kakšna je Timonova koncepcija človeka in družbe, da se je tako pogubno srečala z nasprotno, po kriteriju volje uspešnejšo in zmagujočo koncepcijo družbe, ki ga je pogubila. In končno: kaj je in kakšen je človek ljudomrznik.

3.

Shakespearjev *Timon* se fabulativno deli na tri dele: prvi del (prvo dejanje) je zgodba bogatega Timona, plemenitega Atenca na njegovem dvoru v Atenah; drugi del (drugo in tretje dejanje) je zgodba njegovega gmotnega propada; tretji del (četrti in peto dejanje) pa je zgodba življenja Timona ljudomrznika v votlini, njegova smrt in padec Aten pred Alkibiadovo vojsko. Seveda pa fabulativne enote niso ostro začrtane, ampak prehajajo ena v drugo.

V prvem delu živi Timon uživaško življenje, za svojo mizo gosti najpomembnejše velikaše Aten, bogate meščane, senatorje in vojskovodjo Alkibiada. Svojim gostom in prijateljem poklanja bogata darila in jim venomer izkazuje tudi pomembne usluge. To je čas razcvetele atenske demokracije, trgovine in očitne ekonomske blaginje, hkrati pa že tudi čas, ko se pridobitve demokracije razkrajajo v korupcijo, privatizacijo in hedonizem. To kažejo ničvredni Timonovi prijatelji in gostje. Timon, ki je neizmerno bogat, se s svojimi darovi družbeno in politično uveljavlja. Tega pa ne ve in ne razume, saj mu pomeni razsipavanje bogastva gostom in prijateljem modus vivendi atenske družbe:

TIMON: *Rojeni smo za to, da bi delali dobro in kaj na svetu je bolj naše kot bogastvo naših prijateljev? Biti obdan z ljudmi, ki med seboj kot bratje delijo, kar imajo – kako dragocena tolažilna misel!*⁶

Timonu so ljudje bratje, ki so na svetu zato, da bi delali dobro in delili med seboj, kar imajo. Avtentično občestvo, kakršno vidi Timon, je torej altruistična družba, kjer je privatna lastnina (bogastvo naših prijateljev) – družbena lastnina (naše bogastvo), človek pa je človeku brat in do brotnik. Timonovo ravnanje v prvem dejanju to tudi utemeljuje, saj od svojega bogastva daje vsakomur po njegovih potrebah; prijatelju in služabniku, ki sta v težavah, ter gostom. Altruistično občestvo, kjer je privatna lastnina družbena lastnina in se bratovsko deli po potrebah, pa je v principu komunistično, zato je Timonova koncepcija družbe v principu komunistična.⁷

Timon razmetava denar v imenu svoje altruistično komunistične koncepcije družbe in človeka, zato velja v atenski družbi za plemenitega in občudovanja vrednega državljana, ki ima tudi visok družbeni položaj. Vendar pa njegov ekonomski in družbeni padec, ki ju povzroči s svojim početjem in pojmovanjem, pomenita, da je atenska družbena skupnost zasnovana na drugačnem principu, kot je Timonov, saj bi sicer njegovega padca ne bilo. To je razvidno iz drugega fabulativnega dela drame, kjer se atenska družbena skupnost in Timonov koncept povsem razločita in verificirata.

V neizmerni zvestobi svojemu konceptu življenja in konceptu družbe Timon razdeli svoje imetje in obuboža. Zdaj nastopi čas njegovih potreb, čas, ko naj bi mu atenska družbena skupnost dodelila nekaj skupnih (bratovskih) dobrin.

TIMON: *Do neke mere je ta moja stiska
Celo imenitna – pravi blagoslov;
Zdaj bom lahko prijatelje preskusil!
Ha, videl boš, kako zelo se motiš:
Jaz sem bogat – bogat s prijatelji!*

Izkaže se nasprotno. Atene obubožanemu Timonu obrnejo hrbet, prijatelji pa ga skušajo opehariti še za preostalo imetje. Atenska družbena skupnost očitno ni zasnovana na principu človek človeku brat, vsakomur po njegovih potrebah, in lastnina naših prijateljev je naša lastnina. Izkaže se, da je Timon s svojim razsipništvom samo kupoval svoj družbeni položaj, ko pa je bankrotiral, ga je tudi izgubil. Zdaj ni več plemeniti, državi potrebni Timon. Zdaj ni nič več kot nič.

In zdaj je ustvarjeno tudi usodno protislovje junaka in sveta-družbe v dramaturgiji žanra. To je protislovje dveh družbenih konceptov, ki se izkažeta za antagonistična. Protislovje se pokaže najprej v različnem razumevanju Timonovega početja: Timon v skladu s svojo koncepcijo družbe, se pravi v skladu s svojim statusom altruista, razdaja denar. Atenski družbi pa pomeni razdajanje denarja tisto, kar ustvarja družbeni status. Natančneje povedano: Timon daje, ker je plemenit, družbi pa je plemenit, ker daje. Timonu je torej bistven status – altruizem, atenski družbi pa aktivnost – dajanje denarja. Timonu je dajanje denarja samo posledica statusa, atenski družbi pa je vzrok zanj. In seveda: Timonu gre za statično bratovsko občestvo, temelječe na vsem prirojeni dobroti in zato enakosti, atenski družbi pa za dinamično skupnost, temelječo na pridobljenem kapitalu in zato različnosti. Opraviti imamo z dvema temeljnima konceptoma človeka: Timonov človek je prirojena avtentična, zato absolutna vrednost, atenski družbeni človek pa je pridobljena funkcionalna, zato »menjalna« vrednost.

To razliko natančno definira tudi sam Timon, ko stopi v svoje drugo življenje – v ljudomrzništvo. To je tretji fabulativni del drame. Timon prekolne ljudi in odide iz Aten. Ostanek življenja preživi v votlini, odklanja-

joč družbo in civilizacijo. Prehoda iz altruizma v ljudomrzništvo, ki je radikalen in dokončen, ne moremo pripisati samo temu, da se je Timonu zamerilo celo človeštvo, ker so ga ničvredni prijatelji izkoristili in pustili na cedilu, posebej še zato ne, ker vsaj treh prijateljev ni mogoče enačiti z drugimi. To so: Apemant, ki je prav tako mizantropično konstituiran, Flavij, ki mu ostane zvest, in Alkibiad, ki se vzdigne zoper Atene tudi v Timonovem imenu. Timonov polom ni konstituiran samo na njegovem zasebnem nivoju, na njegovi naivnosti, pač pa je to polom njegove koncepcije človeka in družbe. Samo tako je moč razumeti popoln preobrat in pa seveda to, da se junak v svojem drugem, mizantropičnem življenju v pogostih monologih ukvarja skoraj izključno z definicijami človeka in družbe, ki pa so zdaj seveda povsem drugačne, kot so bile poprej. Atenska družbena skupnost je zdaj »spoznana«, človek ni človeku brat, kakor ga je videl Timon v svojem idealnem bratovskem občestvu, zato ni (zanj) nič več vreden. In ker je človek tako drugačen od človeka brata, ga je treba uničiti. Timon ponovno najdeno zlato zdaj razdaja zato v povsem drugačne namene kakor poprej: za vzpodbujanje zla v človeku in za vojno zoper Atene. Absolutni Timonov človek in funkcionalni družbeni človek sta torej v smrtnem sovraštvu in nasprotju.

Tukaj pa se odpirajo mnoga vprašanja: kako to, da sledi altruizmu ravno mizantropija? Ali je ta pripravljena že v samem zasnutku Timonovega altruizma in bratovskega občestva? Ali sta potem Timonov altruizem in mizantropija zasnovana v istem (idejnem) temelju? Ali Timonova radikalna spreobrnitev kaže totalitarnost in militantnost obeh opozicij: če ni mogoč altruizem, je potrebno vzpostaviti mizantropijo? Ali potem ravno ta preobrat razkriva skupno totalitaristično in militantno zasnovano altruizma in mizantropije? Ali je potem ravno totalitarnost in militantnost Timonove koncepcije družbe bistveno nasprotje funkcionalni atenski družbi? (Atenska družba Timona ne namerava tudi fizično uničiti, ekonomski propad, ki ga je v njeni optiki tudi sam zakrivil, ji je dovolj. Timon pa hoče fizično uničenje človeštva.) Ali radikalna spreobrnitev altruizma v mizantropijo kaže potem na ubijalsko zasnovano Timonovega altruističnega koncepta, ki nam govori, da je treba ljudi, ki niso drug drugemu bratje, uničiti? In seveda, ali je odgovor mizantropije na neuspeh altruizma ravno pot k uveljavljanju militantnega altruizma? Je mizantropija sredstvo (politika) altruistične bratovske koncepcije človeštva, tako da bo odstranila vse, ki v tako koncepcijo ne sodijo? Ali se v politični realiteti družbene skupnosti more altruistična koncepcija uveljavljati ravno kot mizantropičen projekt? Je v takšni družbenopolitični realiteti altruizem pravzaprav oblika mizantropije? In je potem mizantropija realna oblika (stopnja) nerealiziranega altruizma? Je potem mizantropija samo realna podoba totalitarnosti militantnega altruizma? Kaj je ljudomrzništvo?

Timon nam ga v svojih kletvah človeštva razodene takole:

TIMON: *Vera v bogove pa pobožnost, mir,
pravica in resnica, strah pred starši,
dobra sosesčina, počitek nočni,
omika, olika, bogoslužje, obrt,
rod, stan, postave, šege in navade—
o, sprevrzite se v nasprotja svoja
in naj živi le zmeda!*

Ljudomrzniški projekt je torej zmeda. Sklepati smemo, da je bratovsko občestvo nasprotje zmede, zato je red. To je pravičen red, kjer je vsa-

komur dodeljeno po njegovih potrebah in je vsakomur zagotovljeno vse. Atenska družbena skupnost je že družba nereda. Vendar zmeda ni popolna, zato jo skuša Timon povečati. Zmedo v družbi povzroča zlato, se pravi denar, kapital:⁸

TIMON: *Zlato? Res blišč zlata, rumen in dragocen.*

*... Takle kup
tegame tu – pa je črn človek bel,
grd lep, star mlad, potuhnjen plemenit,
šleva junak, ničvrednež poštenjak.
Ha, vi bogovi! Zakaj to? Zakaj?
Saj to iztrga žreče službi božji,
bolnikom pa, še preden jim je umreti,
blazine izpod glav. Ta žolti suženj
veže in ločuje vere – blagoslavlja
prekletstvo, povzdiguje gobavost,
daje tatovom službe in naslove
pa čast in klop v senatu! Tole tu
preskrbi snubca vdovi izcužani –
njo, ki bi jo celo špital izpljunil,
pa okiti in odišavi, da je spet
kot mlad aprilski dan. Kovina vražja,
zvodnica vseh ljudi, ki delaš zdrahe
med narodi, čakaj, jaz te porabim
kakor ti gre.*

Svet je iz tira, kadar je njegov gospodar kapital (zlato). Črno postane belo, grdo lepo, potuhnjeno plemenito, bolno zdravo, prekleto blagoslovljeno in nečastno čaščeno. Kapital je zvodnik iz utečenih človeških razmerij in vrednot, iz urejenih zakonitosti in veljavnosti. Kapital prinaša v avtentično človeško občestvo zmedo.

Ali je potem Timon zagovornik občestva, ki je že bilo v avtentičnih družbenih sorazmerjih, pa ga je zdaj pokvarila vladavina kapitala? Očitno je Timonovo avtentično občestvo (že) lahko eksistiralo zunaj oblasti kapitala. Avtentične vrednosti, ki urejajo celoto medčloveških in družbenih razmerij, so prirojene (rojeni smo zato, da bi delali dobro), zato so dokončne in absolutne. In zato so vsekakor nastale pred vladavino kapitala, že s samim rojstvom človeštva. Timon se tako s svojim konceptom družbe sklicuje na avtentično človeško občestvo preteklosti. Altruistično in idealno občestvo, kjer je privatna lastnina družbena lastnina in so si vsi ljudje bratje, je občestvo preteklosti, ki ga je pokopala in uničila zdajšnja vladavina kapitala. Timon se zato zoper človeštvo dvigne v imenu preteklega avtentičnega reda. Njegova zmota v Atenah je bila ta, da ni vedel, da je pretekli avtentični družbeni red že minil. Zato je tudi propadel.

Kapital je torej povzročitelj nereda v avtentičnem, prirojenem redu človeškega občestva. Zato seveda povzroča v družbenih razmerjih mobilnost in funkcionalizem v nasprotju s Timonovo stabilnostjo in absolutnostjo. Timonovo ljudomrzništvo pa je potem prav radikalizacija vladavine kapitala: »kovina vražja, jaz te porabim, kakor ti gre«. Timon, ki je nekoč podarjal zlato zaradi dobrote, ga zdaj deli zaradi sovraštva: črno naj postane belo, potuhnjeno plemenito, bolno zdravo in prekleto blagoslovljeno. Naj se vse »mobilizira« in spremeni.

Timon deli zlato, da bi povečal zlo v vladavini kapitala. Njegov obrat v ljudomrzništvo je obrat od ideje avtentičnega občestva k zdajšnji realiteti vladavine kapitala, vendar v imenu zmede, ki jo ta povzroča: »naj živi le zmeda!« Ljudomrzništvo je izdaja avtentičnega občestva s službo

kapitalu, ki povzroča v nestabilnosti preteklega človeškega občestva še večjo zmedo.

Ljudomrzništvo, ki je odgovor poraženega altruizma, ustvarja zmedo (nered), ker ni več preteklega avtentičnega reda. V ustvarjanju nereda pa je načrtnost: povečati vsa izkrivljena razmerja kapitala, dokler povsem ne uničijo avtentičnih družbenih razmerij. Načrt je torej uničenje družbene skupnosti, ki temelji na kapitalu, s samo močjo in možnostjo kapitala. Kapital naj bi se torej uničil sam. Hudič se izganja z Belcebubom.

Če realna (obstoječa) družbena skupnost ne ustreza avtentičnemu bratskemu občestvu preteklosti, jo je treba uničiti. Ljudi, ki med seboj niso bratje, je treba do kraja naščuvati drugega na drugega. Bolje pokol ljudi kot konec njihovega bratstva. Če ni mogoče živeti dobro, je treba živeti čim slabše. Čim slabše, tem bolje! Tako izkazuje Timonov altruizem svojo militantnost. In tako je ljudomrzništvo vsebovano že v altruizmu: če ljudje niso bratje, jih je treba pobiti. Ljudomrzništvo je zato samo tisto, kar stoji za militantnim altruizmom: temna stran bleščečega meseca. Zato je Timonov altruizem v svoji militantnosti neločljivo spojen z ljudomrzništvom. In ljudomrzništvo je v tej koncepciji in opisani družbenopolitični realiteti samo politično realna stopnja militantnega altruizma. Timonov dobrotnik in Timon ljudomrznik sta eno total(itar)no bitje. Timonovo bratsko občestvo preteklosti je smrtonosno realni skupnosti sedanjosti. Ljudje bratje bodo iztrebili ljudi volkove. Ljudje bratje so volčji bratje.

Ljudomrzništvo je tako totalitaren projekt, ki si je zadal nalogo uničiti družbo kapitala in njegove ljudi. Totalitaren projekt družbe se lahko uveljavi samo v totalitarizmu. Tega s pomočjo Timonovega zlata vzpostavi njegov prijatelj in vojskovodja Alkibiad. Timonovo udinjanje kapitalu je zato vsaj posredno opravilo svojo nalogo; družba kapitala se je končala v novem redu, vojaški diktaturi. Alkibiad nastopa v imenu podobnih vrednot kakor Timon:

ALKIBIAD: *Svojat! Jaz sem krotil sovražnike,
da so lahko oni, odirajoč
ljudi, cekine šteli. In jaz – kaj
imam? Te brazgotine. In pa balzam,
ki z njim ta oderuški senat celi
rane vrhovnega poveljnika.
Preganstvo? Prav. S tem ste mi dali vzrok,
da zdaj, ves divji od svete jeze,
udarim po Atenah. Moje čete
že godrnjajo. To jih poživi.
Čim več dežel imaš nasproti sebi,
tem večja čast. Bogovi in vojščaki
nič ne prizaneso: v tem so si enaki.*

Vojščaki so bogovi, ki ne prizaneso niti lastni deželi. Njihova oblast bo podobna božji oblasti. Njihovo vodilo bo čast, ne cekini, zasluge, ne zaslužkarstvo in oderuštvo. Njihov cilj bo ukrotitev vseh sovražnikov, tujih in svojih, in vzpostavitev reda. V zmedo demokracije prihaja vojaški red diktature. Timon, ki je Alkibiadu daroval zlato za pohod nad Atene, je pomagal premagati »nered« kapitala. Zato vkoraka Alkibiad v Atene z njegovim imenom:

ALKIBIAD: *Ni ga več. Njegov
spomin še počastimo. V vaše mesto
odhajam z oljko, ki jo ovija meč.*

*Vojna naj mir spočne, ki jo obrzda
in naj drug drugega ozdravita.
Bobni, zabobnajte.⁹*

Tako z bobnanjem prihaja nov red: vojna prinaša mir, mir jo obrzda v skupnem sožitju. Besede, ki so tako zelo podobne tri stoletja in pol mlajšim, Orwellovim: vojna je mir, svoboda je suženjstvo. Ljudomrzništvo je v imenu idealnega preteklega občestva, kjer vladajo avtentične prirojene vrednote, kjer so si ljudje bratje in je privatna lastnina družbena lastnina, pomagalo pripeljati na oblast vojaško diktaturo. Vladavina kapitala je ukinjena. Vzpostavljena je vladavina vojaškega reda in njegove moči. Tako je totalitarni militantni altruizem zoper realiteto kapitala končal v politični realiteti vojaške diktature. Ta je očitno najbolj realna politična oblika družbene skupnosti, ki naj vpelje totalitarni red v »nered« kapitala. Idealno občestvo preteklosti je totalitarno spet mogoče v sedanosti v metamorfozi (vojaške) diktature. Altruistična ideja je končana v svoji realni politični praksi in možnosti.

4.

Koncepcija dobrega človeka brata se je končala v vprašanju vzpostavitve reda, ki naj bi to koncepcijo spet realiziral. Ko pa je postavljeno vprašanje reda, se seveda zastavlja tudi vprašanje o avtentičnem človeku bratu v preteklosti: če je človek oblikovan po svoji prirojeni dobroti, ki ga pelje v bratovsko skupnost, kjer je privatna lastnina družbena lastnina, kako to, da more takega človeka iz preteklosti in njegovo občestvo vzpostaviti ravno red militantnega altruizma v sedanosti? Ali je tudi v preteklosti vladal takšen red, ki ga je potem pokvarila vladavina kapitala? Ali je bilo idealno občestvo preteklosti ravno idealni red preteklosti? Ali je to potem »naravni« red, red, ki ga vzpostavlja sama človekova narava, saj se človek rodi zato, da dela dobro in je potem ta izvorna dobrota, ki se realizira v avtentičnem človeškem občestvu, tudi del narave? Je potem avtentično človeško občestvo v preteklosti bilo delo narave same in je bilo oblikovano po naravnem redu in teku stvari? Zdi se, da je Timon drugačnega mnenja:

TIMON: ... *Kaj bi storil s svetom,
Apemant, če bi imel oblast nad njim?*

APEMANT: *Dal bi ga zverem, da bi ga rešil ljudi.*

TIMON: *Bi želel propasti z njim vred ali živeti kot zver med zvermi?*

APEMANT: *Kot zver med zvermi.*

TIMON: *Hudo zverinska želja. Naj ti jo nebo usliši! Če boš lev, te bo lisica vlekla za nos, če boš lisica, boš slabo zapisan pri levu, ako te osel zatoži pri njem; če boš osel, se boš zaradi svojega oslovstva gnjavil in živel zato, da bo imel volk nekoč dober zajtrk; če boš volk, ti bo v napoto požrešnosti in boš moral nositi kožo naprodaj, da bi bil sit. Če boš nosorog, se poženeš v drevo in obtičiš z rogom v njem kot žrtev svoje lastne togotnosti; če boš medved, te ubije konj; če konj, ti skoči leopard za vrat; če boš leopard, se lev ne bo čutil varnega v bližini takega bratranca in tvoje lastne maroge ti bodo stregle po življenju: varen boš le na begu in odsotnost bo tvoja edina obramba. Kakšna žival naj boš, da ne bi bil podvržen kaki drugi živali? In kakšna žival si že zdaj, da ne vidiš zgube, ki bi ti jo prinesla podobna metamorfoza?*

APEMANT: *No, če bi me tvoje govorjenje moglo spraviti v dobro voljo, zdajle je malo manjkalo, da bi me. Kaj pa so Atene, če ne zverinjak, pa še prav čeden!*

TIMON: *Vendar žal brez osla, ker si ti tu.*

Apemant, ki bi raje živel kot zver med zvermi, kot da bi propadel z ljudmi, misli, da so Atene zverinjak. Zverinjak, ki je realna podoba naravnega, živalskega sveta, je tudi podoba atenske družbe. Atenska družba, ki je, kot vemo, politično realna družbena skupnost, je za Apemanta v svojem bistvu naravna (živalska) družbena skupnost. Apemant, ki je prav tako ljudomrznik, bi naravni družbeni red odrešil ljudi. Človek pa je vsekakor Timon. Apemant zato noče propasti kakor Timon, ampak raje živi kot zver med zvermi. Timonova koncepcija človeka je skozi Apemantove besede tedaj razvidna kot propadla, neustrezna koncepcija. Timon misli, kljub svojem ljudomrzištvu, da bi metamorfoza človeka v zver prinesla neobhodno podvrženost drugim, močnejšim zverem. Biti podvržen močnejšim zverem je biti zver. Biti nepodvržen, se pravi enakopraven, pa je biti človek. Biti človek zato pomeni biti osvobojen naravnega (živalskega) reda in živeti v človeku avtentičnem (človeškem) občestvu in redu, kjer so si ljudje enakopravni in kjer ne vlada moč močnejšega, pač pa dobrot. Avtentični človeški red za Timona torej ni posnetek naravnega (živalskega) reda, razen če je pod vladavino, kakršna je zdaj v Atenah. Tu se z Apemantom strinjata: v Atenah manjka samo osel.

Vladavina kapitala torej vzpostavlja takšen red, ki je v temelju podoban zverinjaku, se pravi naravnemu (živalskemu) redu, kje vlada moč. Vladavina kapitala je očitno vladavina moči, ki je za Timona nasprotna vladavini človeške dobrote in enakopravnosti.

Avtentično človeško občestvo v preteklosti torej ni bilo oblikovano po naravi, ampak po človeku, ki je od narave različen. To občestvo je tedaj temeljilo na človečnosti, ki pa je prav tako prirojena, se pravi naravna. Sta torej dve naravi? Človeška narava in vsa ostala (živalska) narava? Ali pa je človeško občestvo v preteklosti zasnovano na apriorni ideji dobrega? Odkod je prišla ta ideja v samo prirojenost, v samo rojstvo človeka? Je vrojena ideja dobrega ideja dobrega boga? Sta torej Timonova podoba človeka in njegovega avtentičnega občestva oblikovani po ideji dobrega boga? Je enakopravnost vseh ljudi, dobrot kot temeljna naloga človeka, združitev privatne in družbene lastnine v človeškem bratovskem občestvu božja ideja in božja volja? Je potem atenska družbena skupnost popačenje božje volje, naravni (živalski) red, ki je zavladal človeškemu redu? Ali človek potem ni del narave, ampak je povzdignjen nad njo?

Je potem svobodni Timonov človek božja volja in je Timon nastopil zoper naravno politično realiteto atenske družbene skupnosti v imenu božje konstitucije človeka? Imamo opraviti s takšnim pojmovanjem človeka, ki je trdno utemeljeno v jamstvu dobrega boga?

Timon je svojo koncepcijo človeka in družbe, ki je potencialno komunistična in ki je zasidrana v preteklosti, konstituiral na ideji vrojenega dobrega, ki očitno ne prihaja iz narave. Timonov človek je rojen, da bi delal dobro, je torej zavezan dobroti kot nalogi, ki jo je vanj nekdo položil. Ker to očitno ni narava in se o svoji dobroti človek ne more sam odločati, saj je vanj položena kot izvorna naloga, smemo sklepati, da je Timonova koncepcija človeka in družbe prišla iz naročja dobrega boga. Z njo nas je obdaril, ko smo se rodili.

Ta dar pa je bil zavržen in Timon je pomagal, da se je spet uresničil. Tokrat v ustrezni realni politični zgodovinski metamorfozi, v novem redu vojaške diktature.

Če je ljudomrzništvo samo realizacija militantnega altruizma v realnih političnih razmerah eksistentne družbene skupnosti, samo druga, temna stran meseca, in če prihaja altruizem kot ideja avtentičnega človeka od dobrega boga, potem je Timonovo ljudomrzništvo zdaj drugi, temni tukajšnji človeški obraz dobrega boga. Ideja dobrega boga, ki jo je Timon prinesel med ljudi svojega časa in svoje skupnosti, je postala ljudomrzniška. Ljudomrzništvo je postalo v svetu naravnega reda učlovečenje božje ideje. Ljudomrzništvo je creatura dei med ljudmi.

Timonove besede na lastnem grobu slovejo:

Timon se je iztegnil – zdaj je preč.

To beri kakšna zver: ljudi ni več.¹⁰

Ljudje, ki so ostali v svojem novem človeškem redu, postavljenem s Timonovo pomočjo, pa časte spomin velikega mesije.

5.

Renesančni embrio današnjega človeka ima že vse genetične lastnosti. Pradavni spomin človeškega bratstva in dobrote v predzgodovinskem človeškem občestvu, ki ga je zasnoval dobri bog, je postal v rokah osvobojene človeške volje ljudomrzniški. Umirajoči renesančni bog je zapustil ljudem strup svobodne samovolje. In negotov spomin na nekaj zelo zelo daleč, kar je mogoče bilo resnično. To je bilo njegovo poslednje dejanje. Človek individuum ga je vgradil v temelj svoje samokreacije in postal njegov diktator. Tako je postavil svojo osvobojeno voljo na piedestal svétosti. In tako je zapuščina svétosti postala despotizem ljudomrzništva.

Beseda je postala meso. Renesančni embrio postaja človek današnjega dne.

Umetnost velikega elizabetinca je z močjo največjih uzrla strašno nezadržnost rasti v semenu.

OPOMBE

¹ Za popis renesančnega človeka uporabljamo splošno znane definicije, ki jih je natančneje izdelal Jacob Burckhard v svoji knjigi *Renesančna kultura v Italiji* (prevod: DZS, Ljubljana 1981). Naj opozorimo še na delo Arnolda Hauserja *Socialna zgodovina umetnosti in literature* (prevod: CZ, Ljubljana 1969), kjer avtor zavrača Burckhardove teze in postavlja značilnosti renesanse – večinoma tako, kakor jih je opisal Burckhard – že v pozni srednji vek.

² Naš spis ostaja v mejah esejistike, ne pa literarne zgodovine, se pravi v mejah, ki so postavljene v današnje konture sveta in branja, ki ga omogočajo.

³ O tem npr. Arnold Hauser, *Socialna zgodovina umetnosti in literature*, str. 491, in Peter Alexander v uvodu k *William Shakespeare – the Complete Works* (Collins, London and Glasgow, Tudor Edition, 1964).

⁴ Vladimir Kralj, *Dramaturški vademekum*, str. 97. Delo Vladimira Kralja zelo natančno pokriva ravno Shakespearjevo dramatiko in je hkrati s svojo hegeljansko estetsko zasnovo in koherentnim teoretičnim instrumentarijem eno najtrdnjših del klasične dramaturgije. Za naš pristop je povsem zadovoljujoče.

⁵ Ibid.

⁶ W. Shakespeare, *Zbrana dela*, DZS, Ljubljana 1970. *Timon Atenski* – poslovenil Matej Bor s sodelovanjem Anuše Sodnikove. Vsi citati so iz tega prevoda. Kadar se od originala preveč razlikujejo, jih bomo navedli tudi v originalu.

⁷ Tukaj moramo imeti v mislih takšno koncepcijo komunizma, ki je samo potencialno in samo pogojno komunistična v današnjem pomenu. Gre za »komunizem«, kakršnega lahko zasledimo v delih raznih filozofov in mislecev pred Marxom, že od Platona dalje. To je seveda koncepcija, kjer še ne moremo govoriti o kategorijah, kot sta delo in razred, vsaj ne samo ob tej Shakespearjevi drami. Vendar pa je Timonovo altruistično občestvo tako zastavljeno, da nezadržno tendira v komunizem. V tem smislu ga moramo razumeti dovolj simbolično in utopično.

⁸ Podobno kot s »komunizmom« moramo biti previdni tudi s »kapitalom«. Timonovo »zlato« je vsekakor mnogo več kot »denar« (in s tem sredstvo), saj lahko opisane družbene spremembe nastanejo samo takrat, ko »zlato« dobi tudi pomen »kapitala«. Da je to v Shakespearjevi dobi že povsem nedvomno, pričajo spisi zgodovinarjev. Naj za naše potrebe navedemo spet Hauserja: »Elizabeta je kapitalistično gospodarstvo podpirala v vsakem pogledu, saj je bila – kakor večina vladarjev tistega časa – v stalnih denarnih težavah in je bila tudi neposredno udeležena pri Drakovih in Raleighovih podjetjih. Zasebna podjetnost je uživala dotlej neznano varstvo, saj njenih koristi ni varovala le uprava, temveč tudi zakonodaja. Pridobitno gospodarstvo je brez nehanja napredovalo in s tem združeno konjunktorno razpoloženje je zajelo ves narod. Vse, kar se je gospodarsko le moglo gibati, je špekuliralo.« (Ibid., str. 485.) Ko nam Timon Atenski govori o »zlatu«, je njegova vizija družbe, ki je zasidrana v kapitalu, kajpak že izkušnja zgodnje faze kapitalizma. Vendar pa tukaj seveda ni že kar preprostega enačaja: zlato = kapital = kapitalizem, ampak moramo »kapital« vzeti s tisto simbolično širino, ki jo zagotavlja literarno delo, trdno zasidrano v svoj historični okvir, ki ni mogel izdelati »natančnejše« podobe, kot je literarna. Ta vsekakor tendira v današnje pojmovanje »kapitala« in s tem v konsekvence, ki iz njega sledijo.

⁹ Original je bolj določen:

Dead

Is noble Timon, of whose memory
Hereafter more. Bring me into your city,
And I will use the olive, with my sword;
Make war breed peace, make peace stint
war, make each
Prescribe to other, as each other's leech.
Let our drums strike.

¹⁰ Pri Timonovem epitafu se srečujemo z neobičajno prevajalsko samovoljo. Originalno besedilo je namreč kar precej daljše in kar precej drugačno; seveda v naši omenjeni izdaji:

Here lies a wretched corpse, of wretched
soul bereft;
Seek not my name. A plague consume you
wicked caitiffs left!
Here lie I, Timon, who alive all living men
did hate.
Pass by, and curse thy fill; but pass, and
stay not here thy gait.